

Rusmir Mahmutćehajić

rusmir.mahmutcehajic@gmail.com

UDK 2-3

KOB MONAHA SAVE

I dio

THE FATE OF THE MONK SAVA

Part I

Sažetak

U studiji Kob monaha Save autor istražuje i predstavlja moderna korištenja djela Nomokanon Rastislava, trećeg sina župana Nemanje. Iako je to djelo nastalo u prvim decenijama 13. stoljeća, njegova ideologijska korištenja bitan su sadržaj srpskog hegemonizma. I više od tog, u tome djelu je antimuslimanstvo uzdignuto na razinu hrišćanskog principa. Upravo zato korišteno je u gotovo svim programima uništavanja slavenskog i albanskog muslimanstva. Istraživačka zadaća da bude razviđana genocidska ideologija antibosanstva, bitan sadržaj dogođenog zločina genocida i njegovih prijetnji ponavljanjem, nije izvediva bez uzimanja u obzir svih sadržaja kulture, politike i ekonomije u njihovom dugome trajanju koji su uključeni u poricanje Bosne i njenog religijski pluralnog naroda. Do sada nisu postojali prikazi tog djela u akademskim vidicima etnonacijskih politika kojima su potrebni i teološki i politički neprijatelji. Epistemološki okvir studije su teološki i filozofski vidici vjesničkih naslijeđa i njihovih modernih tumačenja za potrebe ideologijskih homogeniziranja i s njima povezanih poricanja i razaranja religijske pluralnosti.

Summary

In the study The Fate of the Monk Sava, author investigates and presents modern uses of the works of Nomokanon by Rastislav, the third son of Prefect Nemanja. Although the Nomokanon was created in the first decades of the 13th century, its ideological uses are an essential part of Serbian hegemony. And more than that, in that work, anti-Muslimism was elevated to the level of a Christian tenant. That is exactly why it was used in almost all programs to destroy Slavic and Albanian Muslims. The research task of investigating the genocidal ideology of anti-Bosnia, the essential content of the crime of genocide and its threats of repetition, is not feasible without taking into account all the contents of culture, politics and economy in their long duration, which are involved in the denial of Bosnia and its religiously plural people. Until now, there have been no accounts of that work in the academic aspects of ethnonational politics, which need both theological and political enemies. The epistemological framework of the study is the theological and philosophical aspects of the prophetic heritage and their modern interpretations for the purposes of ideological homogenization and related denial and destruction of religious plurality.

Miloš Vučević, izabrani predsjednik Vlade Republike Srbije, posjetio je 4. maja 2024. godine patrijarha Porfirija sa željom da mu izloži namjere u svom političkom djelovanju. O tome susretu objavio je na društvenim mrežama:

Radujem se što sam svoj prvi zvanični sastanak u funkciji predsednika Vlade Srbije, dan uoči najvećeg i najradosnijeg hrišćanskog praznika, obavio upravo sa Njegovom Svetosti, Patrijarhom srpskim G. G. Porfirijem. Nakon sadržajnog razgovora, zatražio sam od NJ. S. blagoslov za obavljanje jedne od najodgovornijih funkcija u državi. Patrijarh Porfirije mi je, uz očinski blagoslov, darovao ikonu Svetog Save, oca Srpske duhovnosti, prvog i najvećeg srpskog prosvetitelja, osnivača naše Crkve, simbola sabornosti Crkve, države i naroda; uz poruku da koračamo njegovim stazama i da gradimo nasušno i svima potrebno jedinstvo. Srpska pravoslavna crkva je jedna od najvažnijih institucija srpskog naroda. Ona je očuvala nacionalnu svest tokom viševekovnog ropstva, u velikoj meri je gradila identitet, ostajala i u onim krajevima gde prerogativa državne vlasti nije bilo, očuvala narod i sa njim zajedno stradala.¹

I patrijarh Porfirije i predsjednik Aleksandar Vučić, a tako i predsjednik Miloš Vučević, odlučno poriču odluke internacionalnih sudova da je u Srebrenici počinjen zločin genocida nad muslimanima bosanskog naroda. Patrijarh Porfirije ukazuje na stradanja Srba te tako nastoji poreći presuđeni genocid. A može li jedan zločin biti porećen ukazivanjem na druge? Zločine u povijesti prikazivali su i tumačili njihovi izvršitelji tako da su ponižavani, progonjeni i ubijani uvijek bili krivci, a progonitelji i ubice žrtve. Tako su najgori zločini preinačavani u junačka djela te postajali sadržaji kolektivnih identiteta.

Kada patrijarh poručuje predsjedniku Vlade Republike Srbije slijeđenje Rastislava, sina župana Nemanje, posvećenog monaha Save, nemoguće je da ne zna sadržaj *Zakonopravila Svetog Save* u kojem je kvaziteološki temelj uništavanje slavenskih i drugih muslimana i svega njihovog. Nije li njegovo oporučivanje središnjeg značaja svetog Save u svemu srpskome perfidija u kojoj i kojom su čuvani polozi prošlosti kao jamstvo novih pohoda protiv svega muslimanskog? Ko su zapravo muslimani u vidicima “oca Srpske duhovnosti” i “prvog i najvećeg srpskog prosvetitelja”? Jesu li odgovori na ta pitanja važni za razumijevanje i dogođenih brojnih zločina nad muslimanima, a tako i genocida?

Miloš Vučević je predsjednik Vlade Republike Srbije, internacionalno priznate suverene države u kojoj, uz druge njene građane, žive i muslimanski Romi, Bošnjaci, Albanci i drugi. Kao građani te države imaju jednaka prava kao i svi drugi. Zato je kao predsjednik te države jednako i njihov kao i svih

¹ Vidjeti: <https://www.facebook.com/milosvucevicsns/> (pristupljeno 10. 10. 2024.)

drugih. Njegove predsjedničke dužnosti ne mogu ovisiti o rodu, osobnom uvjerenju ili pripadanju ovoj ili onoj etničkoj, religijskoj ili bilo kojoj drugoj zajednici u državi. Ako je Republika Srbija sekularna država u kojoj su svi njeni građani s jednakim pravima i dužnostima određenim vladavinom zakona, patrijarh Srpske pravoslavne crkve nema i ne može imati jednak značaj za sve građane te države. Nema i ne može, jer svi oni nisu ni hrišćani ni Srbi. A predsjednik te države jednako je predsjednik svima njima. Ipak on za monaha Savu kaže da je “simbol sabornosti Crkve, države i naroda”.

Može li monah Sava biti doista simbol sabornosti i Crkve i države i naroda? Može li to biti i za bilo koga ako posve obezluđuje muslimane za koje kaže da će biti “među dušama magaradi, gdje ćete i vi [muslimani, op. a.] prebivati, kao stoku koja vam je prethodila jasno objavljujemo, tamo gdje je tama najkrajnja i muka beskonačna, oganj šumeći, crv neuspavljivi i bezdan demonski”². Može li to i s time povezano grđenje svega što je muslimanima sveto biti simbol sabornosti Crkve kojoj je temelj Hrist? Ako je naslijeđe monaha Save simbol i temelj i države i naroda, šta mogu očekivati muslimani u tom narodu i u toj državi? Pravdaju li pristajanja uz monaha Savu i zločine protiv muslimana i njihova poricanja te tako i prijetnje istim u budućnosti u tom narodu u toj državi, ako o njegovom užasavajućem antimuslimanstvu štete i patrijarsi i predsjednici?

Kada govori o Crkvi, državi i narodu kojima je, kako vjeruje, monah Sava simbol sabornosti, predsjednik Miloš Vučević ne objašnjava moguće poistovjećivanje toga troga – Crkve, države i naroda. Ako je Srbija suverena država, njen narod su svi njeni građani. Zato ona nije i ne može biti samo srpska. Ako bi bila, tada bi njeni građani koji nisu Srbi, a njih je mnogo, bili isključeni iz jednakosti svih u pravima i dužnostima. Nisu svi građani te države članovi Srpske pravoslavne crkve. Koliko god bilo tih koji nisu, njihova prava i dužnosti u državi jednaka su pravima i dužnostima onih koji jesu. Poistovjećivanje Crkve, države i naroda prijetnja je svima kojima država mora jamčiti zaštitu. Znao to Miloš Vučević ili ne, njegovo uzdizanje monaha Save do simbola sabornosti Crkve, države i naroda uključuje prijetnju onom vrstom vlasti koja je najužasnije iskustvo 20. stoljeća.

Za muslimane, a to su i mnogi građani Republike Srbije, vjesnik Muhammed je počelo ljudske savršenosti, a monah Sava za njega kaže da je “lažljivac” i “prokletnik i tuđin vječnim blagima kao bezbožni hulitelj”³. Zato monah Sava poziva proklinjanju svega što je povezano s vjesnikom Muhammedom, pa uz

² *Zakonopravilo Svetog Save: Prevod Sarajevskog prepisa*, prev. Stanka Stjepanović i Slobodan Prodić, Dobrunska Rijeka: Dabar, 2019, 385. (Svi navodi u ovome radu uzeti su iz tog izdanja.)

³ Isto.

ostalo kliče: “I iznad svega ovoga proklinjem Muhamedovog boga, o kome govori da taj jeste Bog jedan, utočište, koji ne rodi niti je rođen, i niko mu nije ravan. Sve rečeno, i samog toga Muhameda i njegovog izmišljenog boga proklinjem i odričem ih se.”⁴

Koje su posljedice današnjih vjerovanja, a tako i ranijih i budućih, da stavovi monaha Save obvezuju ljude da ga priznaju ocem Srpske duhovnosti te prvim i najvećim srpskim prosvetiteljem čijim bi stazama valjalo koračati? To se pitanje tiče svih ljudi, a prije svega hrišćana kojima se njihovo pripadanje uokviruje u kazivanja o monahu Savi. Je li u neistinama o tome čovjeku kob njegovih sljeditelja?!

1

Sve što uključuje *Zakonopravilo Svetoga Save* o jeresima, a to su svi koji se ne potčinjavaju njegovim okvirima za ono što je pravo i za ono što je krivo, svedivo je na načelo: Naš Bog je istiniti i pravi, a vaš bog je lažni i krivi! Svi koji prihvataju to načelo poistovjetivosti našosti s Crkvom, državom i narodom podsticani su da potčinjavaju, progone i ubijaju sve koji se opiru toj našosti i njenom neupitnom pravu koje im jamči bog našosti. Takav bog služi našosti i pravda sve što u njegovo ime može biti učinjeno protiv drugih. Taj zaključak je općenit. Jednostavno, naš bog je u takvome gledanju pravi i mi ga imamo. Posljedično, svi drugi imaju krivoga boga, pa smo mi pozvani da se od njih oslobodimo – ili prisiljavanjem njih da prihvate našeg boga, ili da izbjegnu tamo negdje iza naših granica, ili da ih s pravom poubijamo.

Primjena tog pravila ovisi o prilikama. Ljude s krivim bogom moguće je trpjeti iz političkih razloga ili ravnodušnosti, ali nikada njihova prisutnost ne može biti opravdana odanošću navodno pravome bogu naše nacije. Tako određeni drugi neizmjenjivo su neprijatelji našosti. To vrijedi za sva doba u kojima postoji spomenuta obuzetost istovjetnošću Crkve, države i naroda. Kad god je neki od naroda imao svog boga mimo Boga, potvrđivao se u nasilju predstavljanim oslobođenjem i čišćenjem svog crkvenog, državnog i narodnog prostora.

Može se činiti da pisanja monaha Save u davnini, prije osam stoljeća i više, nisu poveziva sa sadašnjim političkim prilikama svijeta. Ali taj monah je uzdignut 1939. godine na razinu početne važnosti za Crkvu, državu i narod. U ime sabornosti u Crkvi, državi i narodu podsticani su i izvršeni te potom i poricani najgori zločini protiv muslimana bosanskog naroda i države. Čine to prvaci i Crkve i države i naroda.

⁴ Isto, 411.

A šta je to što poriču i spomenuta trojica, poglavar Srpske pravoslavne crkve, predsjednik Republike Srbije i predsjednik njene Vlade? U Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, koju je 1948. godine usvojila Generalna skupština organizacije Ujedinjenih nacija, u članovima 1., 2. i 3. određeno je:

Ugovorne stranke potvrđuju da je genocid, bilo da je počinjen u vrijeme mira ili u vrijeme rata, zločin prema internacionalnom pravu koji su obavezni i spriječiti i kazniti.

U ovoj konvenciji genocid znači bilo koje od sljedećih djela izvršenih s namjerom da potpuno ili djelimično bude uništena nacionalna, etnička, rasna ili vjerska skupina, kao što je: (a) ubijanje članova grupe; (b) nanošenje teške tjelesne ozljede ili duševne boli članovima skupine; (c) namjerno podvrgavanje skupine životnim uvjetima kojima je cilj njezino potpuno ili djelimično fizičko uništenje; (d) nametanje mjera s namjerom sprečavanja rađanja unutar skupine; (e) prisilno preseljavanje djece iz skupine u drugu skupinu.

Kažnjiva su sljedeća djela: (a) genocid; (b) dogovor za počinjenje genocida; (c) izravno i javno poticanje na počinjenje genocida; (d) pokušaj počinjenja genocida; (e) sudioništvo u genocidu.

Uzme li se pravilo da nema kaznenog djela ni kazne bez zakona (*nulla poena sine lege*), zločini dogođeni u prošlosti, prije usvajanja spomenute konvencije, mogu biti sadržajno jednako genocid, dogovor za počinjenje genocida, izravno i javno poticanje na počinjenje genocida, pokušaj počinjenja genocida i sudioništvo u genocidu, a da ipak nisu presudivi. Takvih zločina je bilo mnogo, a među njima je možda najužasniji uništavanje domorodačkih muslimana na svim područjima nekadašnje vlasti Osmanskog Carstva nakon njenog nestajanja.⁵ Ti su zločini nastavljeni i nakon nacionalnih oslobođenja. A taj dogođen u posljednjem desetljeću 20. stoljeća je i presuđen. Ali nema i ne može biti zločina genocida bez zločinačke ideologije, zločinačke elite, zločinačkih organizacija i neposrednih izvršitelja zločina. Samo genocidska ideologija prethodi samome zločinu genocida te ga i nadživljava. Njeni temelji su u gradnji kolektivne svijesti. Zato su joj pridijevane metafizičke i teološke potvrde.

U cijelome trajanju ideologije antibosanstva, kojoj je antimuslimanstvo bitan sadržaj, promican je neosporivi značaj svetog Save, a da je pri tome u široj javnosti prešućivano njegovo odlučno obezluđivanje svega muslimanskog. Pretpostavka razumijevanja genocidske ideologije je preispitivanje svih sadržaja naslijeđa i među onima koji su podsticani na zločin genocida i među

⁵ O tome vidjeti više u: McCarthy, Justin, *Death and exile: the ethnic cleansing of Ottoman Muslims, 1821-1922*, Princeton, N.J.: Darwin Press, 1995.

onima koji ga trpe u povremenim erupcijama. Takvo razumijevanje nije moguće bez dekonstruiranja genocidske ideologije koja uglavnom prikriveno prožima etnonacijske sadržaje politike, kulture i ekonomije.

Presuđeni zločin genocida u Srebrenici samo je svima obznanjeni zločin, a ipak riječ je o zločinima iste suštine koji su obuhvatili sve bosansko. S obzirom na njegovu povijesnu udaljenost dulju od osam stoljeća, slučaj svetog Save može se činiti nebitnim u zahtijevanom dekonstruiranju vladajućih znanja. Ali njegovo uzdizanje na spomenutu razinu suštine svega srpskog obvezuje na preispitivanje u dešifriranju genocidskog antibosanstva.

Obezluđivanja, progonjenja i ubijanja muslimana uključena su u gotovo sve bitne sadržaje srpskog povijesnog trajanja. U prikazima tog provođeno je obrtanje – ubijeni su proglašavani ubicama. U cijelom usmenom naslijeđu, a potom i u književnim djelima, taj obrazac je razvijan i slavljem. Njegova snaga u narodnom odnosu prema sebi ne slabi čak ni danas. U temelj srpskog vjerskog i političkog osvješćenja stavljeni su život i djelo Rastislava Nemanjića, svetog Save. Njegovo *Zakonopravilo*, sastavljeno početkom 13. stoljeća, i danas je “zvanični kanonski zbornik Srpske pravoslavne crkve”⁶. I patrijarh Srpske pravoslavne crkve, i predsjednik Republike Srbije, i predsjednik Vlade te države poriču presuđeni genocid u Srebrenici. Uz to, naslijeđe svetoga Save, u kojem su muslimani posve obezluđeni, uzdižu na razinu simbola sabornosti Crkve, države i naroda. Nije li to na osnovi Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida barem “izravno i javno poticanje na počinjenje genocida”?! Upravo zato za razumijevanje srpskog ideološkog antimuslimanstva važan je odgovor na pitanje: Šta je u *Zakonopravilu Svetog Save* rečeno o muslimanima?

Prije prikaza sadržaja *Zakonopravila* koja se tiču postavljenog pitanja valjalo bi kazati nešto o njegovom sastavljaču. Rastislav Rastko je treći sin župana Stefana Nemanje. Zamonašio se u Manastiru svetog Pantelejmona te odatle prešao u Manastir Vatoped na Svetoj Gori. Tad je uzeo monaško ime Sava. U Manastiru Vatoped pridružio mu se i otac u monaškom životu. Njih dvojica ishodili su 1198. godine od bizantskog cara Aleksija III Angela hrisovulju o zidanju Hilandara. Od cara Teodora I Laskarisa i patrijarha Manojla I Haritopula dobio je u Nikeji odobrenje za uspostavljanje samostalne srpske crkve. A 1219. godine postavljen je za prvog arhiepiskopa te nove autokefalne crkve, za koju je sabrao i preveo spise uključene u *Zakonopravilo*. Umro je u bugarskom gradu Trnovo 1235. godine. Uzdignut je na razinu svetosti, pa je postao središnja pojava političkog osvješćivanja srpskog naroda.

⁶ Odluka svetog Arhijerejskog sabora, održanog u maju 1939. godine, br. 146, AC br. 63.

U 61. poglavlju *Zakonopravila* “Svetog Epifanija arhiepiskopa kiparskog grada Konstantije o jeresima” je i dio koji počinje ovako:

I do danas ljude trese i obmanjuje ih služenje ismailićansko, tj. vjera saracenska. Onaj koji je preteča Antihristov izaći će od Ismaila, koji se od Agare rodi Avraamu, tako se ismailićani i agarjanima nazivaju. Saraceni se nazivaju prema “od Sare naprasno” budući da reče Agara anđelu: “Sara me naprasno otpusti”.⁷

Tako Rastislav Nemanjić predstavlja one o kojima namjerava obavijestiti ljude svoje pretpostavljene crkve. Je li to preuzeo od svetog Epifanija, od Ivana Damašćanina, ili bilo koga drugog, nije presuđujuće. Iznosi to kao navodnu istinu za one kojima se obraća. A te o kojima govori ne imenuje onako kako se sami predstavljaju.⁸ Riječ je o muslimanima, mirećim ljudima, koji se mirenjem (*islam*) povezuju s Bogom, apsolutnim Mirom. A to je suština svakog vjesništva, Božijeg podsjećanja preko ljudi o razlogu i svrsi njihovog bivanja. Čitatelje kojim otpravlja svoje pismo Rastislav te koji navodno potresaju i obmanjuju druge naziva Ismailićanima, Agarjanima i Saracenicima, uvjeren da ih i ta imena obezluđuju i predstavljaju krivcima u njegovim presuđivanjima.

Ismail ili Jišmael je prvi sin vjesnika Abrahama. Rodio ga je sa suprugom Hadžerom. I nju i sina otpravio je u pustinju te ih prema Božijoj objavi ostavio u svetoj dolini Bekka uz ostatke prvog mesdžida podignutog kao znak obnove saveza čovjeka i Boga. Hadžeri, čije je ime izgovarano kao Hagara i Agara, Bog Se obraćao odlučnije i jasnije nego ijednoj drugoj ženi spomenutoj u Tori. Njenome sinu Bog je nadjenio ime Ismail, što znači “Bog čuo”. Kada je Ismailu bilo 13 godina, rođen je Ishak, drugi sin vjesnika Abrahama i Sare, njegove prve supruge, tada već ostarjele. Bog mu je zapovjedio da kao znak potvrde saveza obreže sebe, svoje sinove i svu svoju mušku čeljad te da to čine svi njegovi nasljedovatelji dok je svijeta.⁹

Vjesnik Jišmael, nastanjen u svetoj dolini Bekka, rodio je 12 sinova. Time je označeno da će u njegovom potomstvu biti potvrđena na najodlučniji način hvalska suština ljudskosti kojoj odgovaraju broj 13 i glas označen slovom *m*. Njegovome bratu Ishaku rođen je sin Jakub, koji je također imao 12 sinova. I to je označavalo opću vezu ljudi s brojem 13 i slovom *m*. Preko Jude, njegovog

⁷ *Zakonopravilo*, 382.

⁸ O imenovanjima muslimana, nasljedovatelja vjesnika Muhammeda, u različitim jezičkim zajednicama, među njihovim osporavateljima, među različitim jezičkim zajednicama vidjeti u: Tolan, John V., *Saracens: Islam in the Medieval European Imagination*, New York: Columbia University Press, 2002.

⁹ O Hadžeri i Ismailu te o Sari i Ishaku vidjeti u: Postanak 15:3-4, 16:1-16, 21: 8-21.

četvrtog sina, s vjesnikom Abrahamom povezani su vjesnik Davud i vjesnik Isus, Marijin sin.¹⁰ Vjesnik Jakob, s nadimkom Izrael, odabrao je Judu za prvaka sve njegove braće te im oporučno rekao: “Žezlo neće otići od Jude, niti vladarev štap između njegovih nogu, sve dok ne dođe Šilo. A njemu će biti sabrani narodi.”¹¹

Iz potomstva vjesnika Ishaka preko njegovog unuka Jude podignuti su mnogi vjesnici, a Mesih Isus je posljednji od njih. Nakon njega podignut je iz potomstva vjesnika Jišmaela vjesnik Muhammed, čije ime u ovom jeziku znači Hvaljeni ili Hval. Za njega su znali svi vjesnici te ga na različite načine svjedočili i podržavali. A Rastislav Nemanjić nastoji tog vjesnika poreći, oblagati i prokleti. O njemu govori hrišćanima, ali i muslimanima. Uzdiže se iznad jednih i drugih, da bi podučio hrišćane o tome što jesu, a muslimane o tome što nisu. Dokazi protiv muslimana, onakvi kakve ih iznosi Rastislav, prvenstveno su protiv hrišćanstva:

Ovi idolima služiše i poklanjaše se Danici zvijezdi, i Afroditi, koju na svom jeziku Havar nazvaše što znači *Velika*. Do godina Iraklija cara javno su idolima služili. Od toga vremena pa nadalje izraste među njima lažni prorok zvani Muhamed. On besjeđaše sa Jevrejima, i sa hrišćanima, tj. sa arijancima i sa nestorijancima, odsvuda zlo crpeći. Od Jevreja, Jednog Vladara; od arijanaca kako su i Slovo i Duh stvoreni; od nestorijanaca služenje čovjeku, i da poštuju Stari i Novi Zavjet. Tako je i, besjedeći sa nekim monahom arijancem, sastavio svoju jeres, i pod izgovorom poučavanja blagovjerju, pridobio saracenski narod. Propovijedajući da su spisi sa neba, od Boga spuštjeni na njega, preda im smjeha dostojnu vjeru kroz spise izložene u njegovim knjigama.¹²

Sve što u tome odjeljku kazuje Rastislav ili je netačno ili je izrečeno radi zavodaženja pretpostavljenih njemu poslušnih hrišćana. Čovjek oduvijek i zauvijek u sebi i sobom ima znanje da nema boga do Boga. Budući uvjetan, a to znači ograničen u svemu, čovjek to i zaboravlja te usvaja bogove mimo Boga i njima služi. Zato mu Bog, bivajući Milosnim, šalje Svoje vjesnike. (Imenici vjesnik odgovara u grčkome *prophetes*, a u hebrejskom *nabi*. To je u slavenske jezike prevedeno imenicom “prorok”.) Uloga vjesnika je da, budući pozvani, podsjećaju ljude na to ko su, otkuda su dospjeli u svijet i kamo iz njega odlaze te da ih odvrćaju od bogova mimo Boga. Nema naroda u kojima Bog nije podizao svoje vjesnike. A to znači da nema ni onih koji nisu zapadali u zaborav da nema boga do Boga te u služenja bogovima. Nije to svojstvo

¹⁰ Vidjeti: Matej 1:1-11.

¹¹ Postanak, 49:10.

¹² *Zakonopravilo*, 382.

neko naroda mimo drugih, pa čak ni onih kojima su preci, i rodni i duhovni, bili svima poznati vjesnici, kakvi su Abraham i Mojsije te David i Solomon. Ko su im bili bogovi mimo Boga – Zeus ili Apolon, Amon Ra ili Oziris te Perun i bilo koji drugi – nebitno je za opće prilike ljudi u svim dobima i u svim krajevima. Bogu, u Njegovoj jednosti i apsolutnosti, nije pripisiva nikakva druga jednost ili apsolutnost. Zato je od svega što čovjek može znati najjasnije to da nema boga do Boga.

Čovjek jest to što čini, što zna i što ozbiljuje u sebi i sobom. Ako čini bilo šta a da ne zna razlog i svrhu tome, njegova činjenja su mu teret i muka. Zato hoće da zna: Otkud i zašto je tu gdje jest, kamo odatle može otići? Hoće da zna sebe, a to ne može bez svijeta. Ako hoće da zna sebe, mora znati svijet. I obrnuto, ako hoće znati svijet, mora znati sebe. Ali uvjetni su i on i svijet. Ne mogu biti ni razlog ni svrha sebi. Kad u sebi i sobom pozna da su nemogući bez Boga, apsolutno Jednog i Jedinog, jasno mu je da nema boga do Boga. Svojstva koja poznaje u sebi i svijetu, kakva su život, volja, moć, znanje, sluh, vid i govor, nisu moguća bez njihovog apsolutnog Imatelja. Zato mu je jasno da nema živog do apsolutno Živog, ni voljnog do apsolutno Voljnog, i tako redom.

Ozbiljiti se znači u sebi i sobom otkriti uvjetnu obznanu neuvjetnog Boga. Svaki od Božijih vjesnika podsjećao je ljude na tu mogućnost učitana u njih, u svakog pojedinačno, na savršenog čovjeka, razlog i svrhu svega stvorenog. Kakve god da su razlike među objavama pojedinih vjesnika, suština tog što su činili, obznanjivali i sobom svjedočili uvijek i svugdje jest ista, kako to Bog u Učenju kaže: “I nikada nismo otpravili nekog poslanog prije tebe, a da mu nismo objavili: ‘Doista nema boga do Ja. Pa robujte Mi!’”¹³

Spomenuta ljudska savršenost, najuzvišenija zbilja svega stvorenog, jest jedna mogućnost svakog čovjeka. Voljenje nje je voljenje Boga. Njoj u predpostojanju prisežu svi vjesnici.¹⁴ Najavljena je i obznanjena u hvalskoj zbilji i hvalskoj svjetlosti, u osobi vjesnika Hvala te u svetim ljudima koji ga nasljeđuju. Od ljudi koji vole Boga zahtijevano je da slijede vjesnika Hvala, uzdajući se u Njegovo voljenje njih.¹⁵ I doista Bog voli njih i oni vole Boga.¹⁶

¹³ Kur'an, 21:25. (Svi prijevodi iz Kur'ana dani u ovoj studiji autorovi su i temeljeni su na prevoditeljskim strategijama primijenjenim prema knjigama: Arberry, Arthur J., *The Koran Interpreted*, London: George Allen & Unwin, 1980; Nasr, Seyyed Hossein, et. al, *The Study Quran: A new Translation and Commentary*, New York: Harper Collins Publishers, 2015.

¹⁴ Vidjeti: Kur'an, 3:81.

¹⁵ Isto, 3:31.

¹⁶ Isto, 5:54.

A šta reći o onima koji mrze vjesnika Hvala, koji sebe i svijet žele potvrditi svjedočenjem da je on lažni vjesnik?

Ako bez kolebanja kaže da je vjesnik Muhammed lažni, ne uvažavajući tvrdnju onih koji ga priznaju, vole i slijede u neupitnom znanju u sebi i sobom, Rastislav se oholo uzdiže nad sve te ljude, poriče im pravo da budu to što jesu. Tako one koji će mu povjerovati podstiče da muslimane obezljuduju, progone i ubijaju. Nudi im mržnju kao način potvrđivanja tog što jesu. Knjigu koju vjesnik Muhammed predaje svim ljudima nije sastavio niko od njih. Nju mu je od Boga dostavio arhanđel Gabriel, sveti Duh/duh Istine, slično kako ju je dostavio djevi Mariji te obznanio u njenom sinu Hristosu. Zar poricanje jednog, onako kako to čini Rastislav, ne bi značilo i jednaku mogućnost za pokvarene ljude u poricanju i drugog?

2

Ako su svjedočenje da nema boga do Boga i svjedočenje da je Muhammed Božiji poslanik, vjerovanje u Božije vjesnike te da je sve od Boga i da se Njemu sve vraća, nekome smiješni, i pored tog što su za mnoštvo ljudi, poznatih i Rastislavu, najozbiljnije od svega što čovjek ima, ne ismijava li tako taj monah i sebe i sve kojima se nudi za vodiča? Od toga je još gore to što nagađa da se time sam ne ismijava i Bogu i Hristu. U tome je dosljedan, pa o vjesniku Muhammedu dalje kazuje:

Govori o jednome Bogu, tvorcu svega što postoji, koji niti je rođen, niti rodi. Za Hrista kaže da je Riječ Božja i Duh Njegov, stvorenje i sluga, i da se od Marije, sestre Mojsijeve i Aronove, besjemeno rodi. Riječ Božja i Duh uđe u Mariju i rodi Isusa, koji je prorok i sluga Božiji. I pošto Judejci bezakonje činiše i zaželiše da ga razapnu, uhvatiše i raspeše njegovu utvaru, a sam Hristos niti raspet bi niti umrije. Bog uze Njega k Sebi na nebesa, budući da ga On ljubljашe. I ovo govori, kako Hrista, kada uziđe na nebo, Bog upita: “O Isuse, ti li reče *Sin sam Božji i Bog?*” I odgovarajući reče Isus: “Milostivi Gospode moj! Ti znaš da ne rekoh, niti se stidim da budem tvoj sluga, no ljudi i prestupnici napisашe da rekoh tu riječ. I sлагаše na mene, i zabludiše.” Reče mu Bog, odgovarajući: “Znam da ti ne reče tu riječ.”¹⁷

Sve što vjesnik Muhammed govori u skladu je s Božijom objavom vjesniku Mojsiju u kojoj mu potvrđuje dolazak tog vjesnika: “Podignut ću im proroka između njihove braće kao što si ti. Stavit ću Svoje riječi u njegova usta da im kaže sve što mu zapovjedim.”¹⁸ Prema tome, sve što vjesnik Muhammed

¹⁷ *Zakonopravilo*, 382.

¹⁸ Ponovljeni zakon, 18:18

kazuje o Hristu Isusu, Marijinom sinu, spustio je Bog na njegovo srce i tako u njegova usta da obznani ljudima. Pa ako ga zato Rastislav okrivljuje, to nije ništa drugo do okrivljavanje Boga Koji objavljuje: “Doista smo vam otpravili poslanog kao svjedoka o vama, upravo onako kako smo faraonu otpravili poslanog. Ali faraon je porekao poslanog.”¹⁹ Nisu li zato i navedena poricanja tog što kazuje vjesnik Muhammed o Hristu Isusu, a što je objava od Boga, podsticana iz faraonskih strasti onih koji se kriju iza monaške rize?

Jasno je da sve uvjetno dolazi od Boga i da se Njemu vraća. To sve sabrano je u čovjeku kojeg je Bog poučio svim imenima. Kad u sebi ozbilji ta imena, postaje jasna slika Boga u kojoj Bog gleda Sebe. A kada čovjek dosegne tu razinu, za njegov vrijedi sveta predaja, Božiji govor preko vjesnika Hvala: “Moj Mi se rob ne prestaje primicati dodatnim služenjima sve dok ga ja ne zavolim, pa postanem njegov sluh kojim čuje, i njegov vid kojim vidi, i njegova ruka kojom hvata, i njegova noga kojom hodi.”²⁰ Tu je riječ o ozbiljenome čovjeku. Naspram njega je faraonska ćud u kojoj je jastvo uzdignuto na razinu boga mimo Boga. U takvoj ćudi se čak i podstriženom monahu Božije riječi mogu činiti upravo takvim kakvim ih shvata i bez stida iznosi Rastislav kada za vjesnika Muhammeda kaže: “I druge mnoge basne kazuje u tom pismu, smijeha dostojne, a sve praznosloveći kako je od Boga spušteno na nj.”²¹ Da svoje pričanje, temeljeno na mržnji, izvede do kraja, potreban mu je nemoćni sabesjednik, protivnik kojeg vidi onakvim kakvim je faraon vidio vjesnika Mojsija.

Mi kažemo: “Ko svjedoči da mu je pismo dao Bog? Ili, ko od proroka proreče da će ustati takav prorok?” I u nedoumici su. Jer Mojsije na Sinajskoj gori, pred licem svih ljudi, primi Zakon od Boga Koji mu se javi u oblaku, i u ognju, i u mraku, i u buri. I zato što svi proroci od Mojsija i poslije počеше o Hristovom dolasku propovijedati, o tome da je Bog Hristos i Božiji Sin, kako će doći ovaplotivši se, i biti raspet, umrijeti i vaskrsnuti, i da je On sudija živima i mrtvima. I kažemo i govorimo im: “Zašto tako ne dođe vaš prorok, uz svjedočanstvo drugih o njemu nego ni vas tamo ne bijaše? Jer Mojsiju Bog dade Zakon dok su svi ljudi gledali kako se gora dimi, pa bi i tome za koga govorite tako dao spise.” Odgovaraju, govoreći da Bog čini šta hoće. “To i mi znamo”, odgovaramo, “no pitamo kako siđe pismo na proroka vašeg?” I odgovaraju: “Kada spavaše, siđe pismo na njega.” Mi se podsmjevasmo, i rekosmo im: “Pa tako, budući da je spavajući primio pismo, nije osjetio silu, i tako se ispuni javna priča.”²²

¹⁹ Kur'an, 73:15-16.

²⁰ Bukhārī, Imam al-, *Sahīh al-Bukhārī*, 1–9, prev. Muhammad Muḥsin Khān, Beirut: Dar al-Arabia, 1985., 8:336-37.

²¹ *Zakonopravilo*, 382.

²² Isto, 382-83.

Svoje *ja* monah Sava krije iza neodredivog *mi* koje postavlja naspram izmaštanih *vi* i *oni*. Podiže svoj prst i pokazuje prema tim *vi* i *oni* kao uskraćenim u ljudskosti. Tim se prstom uzdiže čak i nad Bogom. I Njemu određuje kakve bi Svoje dokaze ljudima trebao davati, kako i šta bi Njegovi vjesnici morali činiti te kako bi njihovo naslijeđe ljudi morali shvatati. Svi Božiji vjesnici obznanjivali su isto, a zapravo podsjećali su ljude na to što je u njima, u svakome pojedinačno, što je zaboravljano ili zanemarivano. Na to je ljude preko Svojih vjesnika podsjećao Bog, izvodeći ih iz tmina zaborava i nemara prema razložnom i svršnom bivanju. Upravo zato su svi i poznati i nepoznati vjesnici svjedočili o vjesniku Hvalu, najuzvišenijoj i najljepšoj ljudskoj mogućnosti. U osviještenome čovjeku razlozi su za svjedočenje da nema boga do Boga. To je srž njegovog bivanja. Na nju podsjećaju svi znakovi u obzorjima, u ukupnosti postojanja svega u nebesima i na zemlji i svega između njih, ali i svi znakovi u jastvu. A ti znakovi ne pokazuju i ne mogu pokazivati ni prema čemu niti prema kome drugome do prema Bogu.

Znanje da nema boga do Boga srž je svega postojećeg, neupitno prisutno u svakome jastvu, pa i u jastvu monaha Save. Umjesto da ljude podsjeća na to, poziva ih da služe kumiru njegovog prsta kojim bi htio druge ljude, nepoznate mu te zato mržene, predstaviti nesposobnim da budu to što jesu, putnici koji se žele vratiti Bogu, a to jest sebi u najuzvišenijoj mogućnosti. Svaki čovjek je ucijepljen u Biće. Zato ga ucjepljenje povezuje s Bogom, Ucjepiteljem. Tako je svaki jednako udešen da bude rođen na putu povratka Bogu. A na tome putu niko ga ne može voditi do Bog. Kada osvijesti da su mu život, volja, moć, znanje, govor, sluh i vid darovani, da su to uvjetne obznane Boga Koji ih ima neuvjetno, njegova glavna briga bit će znanje, veza njega uvjetno znajućeg s Bogom, apsolutno Znajućim.

A šta bi bila uloga Mojsija, Isusa i Muhammeda do podsjećanje ljudi na to i bivanje primjerima ozbiljenog jastva, a to znači ispravnog shvatanja svega postojećeg i činjenja u skladu s tim? Ta trojica, jednako kao i svi drugi Božiji vjesnici, svi oni od 124.000 koliko ih je bilo, podsjećaju ljude, i pojedinačno i zajedno, na to što imaju u svome bivanju, a to znači znanje da nema boga do Boga i da je Hval Božiji poslani. Uz to, svaki od njih je primjer pravog činjenja u služenju Bogu, na različite načine, a ipak suštinski jednake. Svakome od njih pečat istinitosti je Hval, jedna i ista savršenost.

Prema tome, svaki čovjek je svjedok da nema boga do Boga jer to zna u sebi i sobom. I kada je na to podsjetit, ne prima ništa izvana. Ali kako bi u sebi i sobom mogao znati da je Muhammeda Bog poslao svim ljudima kao Svoju milost da ih podsjeća na jednost Boga i da im bude vodič na putu povratka Njemu, a to znači na putu ozbiljenja u najljepšem uspravljenju?

Među tim kojima se kao nemoćnim i njegovom prstu potčinjivim obraća monah Sava moguće je naći različite ljude, od savršenih do onih na najnižoj niskosti. Odnos s Bogom tiče se svih njih, jer je On svima Gospod. U svakome od njih je svijest da su sve svoje primili. Ako je tako, davatelj mora biti, zna to svaki čovjek u sebi i sobom, neizmjerivo imućniji pa je zato apsolutno Hvaljeni. Takvo Njegovo bivanje obznanjeno je u svem postojanju, u nebesima i na zemlji i među njima, te sabrano u čovjeku, svakom pojedinačno. I zato je svaki čovjek hvaljeni, uvjetna obznana Boga, apsolutno Hvaljenog. Ozbiljiti se u tom bivanju hvaljenim znači da čovjek nema i ne može imati išta izvorno svoje, da je zapravo time što ima zadužen te da ga dug ili dugovanje povezuje s Bogom, apsolutnim Zadužiteljem.

U čovjeku je bivanje hvaljenim vazda prisutna mogućnost. Njena savršenost je Hvaljeni, što je značenje imena Muhammed u ovome jeziku, potpuna ljudskost u kojoj i kojom Bog gleda i sluša Sebe, apsolutno Hvaljenog. Tako svaki čovjek zna te i svjedoči da mu je Hvaljenog Bog poslao kao vazda višu, a to znači i bolju i ljepšu, mogućnost koju slijedi zato što voli Boga. I više od tog, na nju mu pokazuju svi vjesnici i dobri, sva obzorja svijeta.

A ko svjedoči da je Hvaljeni savršeni Božiji rob, doista Njegov poslani svim ljudima oduvijek i zauvijek? Kada čovjek osvijesti sebe u promatranju obzorja i svega u sebi, neporecivo je viđenje da Boga hvaljenjem slavi sve. To sve zaduženo je tom hvalom ili hvaljenjem, pa je hvaljeno. A sve u postojanju sabrano je u čovjeku. Zato je on u svojoj punoj i ozbiljenoj mogućnosti Hvaljeni, Muhammed, milost svjetovima, materni i najljepši primjer. Njemu arhanđel Gabriel snosi na srce Učenje, Knjigu ili Pismo, “potvrđujući to što je bilo prije te kao vođenje i radosnu vijest za vjerujuće”²³. Svakome čovjeku znano je, izvan bilo kakve sumnje, da je svojim postojanjem zadužen i da ga dug ili dugovanje povezuje s Bogom, da mu samo osviješćeno i voljno oduživanje Bogu omogućuje ozbiljenje u ljudskosti, u slijedećem vjesnika Muhammeda ili u uzlaženju njemu uspravnim putem koji vodi Bogu, apsolutno Hvaljenom. Bog u Učenju objavljuje: “On je Taj Koji je otprio Svog poslanog s vođenjem i dugom Istine, da ga učini važnijim od svakoga duga. A Bog je dovoljan kao Svjedok.”²⁴

Svjedok je onaj kojeg svjedočenje povezuje sa svjedočenim. A svjedočenje je potvrđivanje znanja koje znajućeg povezuje sa znanim. Kad god svjedok svjedoči, iznosi i potvrđuje ono što zna, u čemu je znajući izvan svake sumnje. Ako to čini, a da mu to nije posve znano, izlaže se mogućnosti da bude lažni

²³ Kur'an, 2:97.

²⁴ Isto, 48:28.

svjedok a tako i lažac. Ako zna da to što tvrdi svjedočeći nije istina, tad je i lažac i svjesni varalica. Bog je posve pouzdani Svjedok jer Svojim znanjem obuhvata sve. Čovjek je pouzdan svjedok kada kazuje i usvaja to što zna posve, izvan svake sumnje – da nema boga do Boga i da je Hvaljeni Božiji poslani.

S tim znanjem i na njemu osnovanom činjenju ozbiljiv je u svojoj najuzvišenijoj mogućnosti. Da je tako, kazuje Bog. Da o poslanosti Muhammeda znaju svi ljudi u sebi i sobom kao stvorenja, podsjetiti su u Učenju: “Opravili smo te kao poslanog svim ljudima, a Bog je dovoljan kao Svjedok.”²⁵ I još Bog kaže: “A oni koji poriču kažu: ‘Ti nisi poslan!’ Reci: ‘Bog i svaki koji ima znanje o Knjizi dovoljan je kao svjedok između vas i mene.’”²⁶

Svjedok može biti svjedočeći i svjedočeni. Kada je čovjek svjedočeći, potvrđuje ono što zna posve i izvan svake sumnje. Da je istina to što svjedoči, zna Bog posve i izvan svake sumnje, pa je čovjek uvijek i svjedočeni. Jasno je da čovjek može biti znajući na dva načina, primanjem znanja koje mu donose drugi i onog koje ima u sebi. Prvo može biti i neistinito, pa je preispitavo drugim. Ako prenijeto znanje podstiče čovjeka da otkriva svoje jastvo u odnosu s Bogom, ako mu omogućuje da uči i sluša i njih i objavu u Božijim Pismima, tada uzlazi iz nizine prema svojoj vazda višoj mogućnosti, prema vjesniku Hvalu, prema sabiranju mnoštva svega postojećeg kao objave jednosti Boga. Za njega je tada iza različitosti objavljenih Pisama, jezika i vjesnika prepoznativa ista suština, hvalska svjetlost kojom Se Bog obznanjuje u jednosti i jedinosti. Zato su svi vjesnici i sva njihova naslijeđa blago putnika čiji cilj je Bog Kojem služi kao da Ga vidi, jer zna da Bog vidi sve.

Ovdje bi valjalo ukazati na muslimansko gledanje na razloge prihvatanja vjesnika Hvala i Božijeg poziva saopćenog njime. Prema njihovim shvatanjima, upravo su u nasljedstvu Mesije Isusa razlozi za to prihvatanje. U Učenju, Božijoj objavi ljudima, ti su razlozi odlučno iznijeti:

Rekao je On: “Moja kazna, njome udaram koga hoću. A Moja milost, njome obuhvatam sve, i propisujem je za svjesne, koji plaćaju čistinu i doista vjeruju u Naše znakove, koji slijede poslanog, maternog vjesnika, kojeg nalaze zapisanog u Tori i Jevanđelju, koji im zapovijeda časno i zabranjuje nečasno, čineći im dopuštenim dobro i nedopuštenim pokvareno te ih oslobađa

²⁵ Isto, 4:79.

²⁶ Isto, 13:43.

njihovih tereta i okova na njima. Ti koji vjeruju u njega te ga štite i pomažu, i slijede svjetlost koju smo spustili s njime – oni su uspješni.”²⁷

A kada je Isus, Marijin sin, rekao: “Izrailova djeco, doista sam vam Božiji poslani, koji potvrđuje Toru prije mene i donosi radosnu vijest o poslanome koji će doći poslije mene, čije ime će biti Hval.”²⁸

To su dva od brojnih Božijih podsjećanja danih u Učenju prema zapisima u Tori i Jevanđelju o vjesniku Hvalu. Njih je mnogo, i ne samo u tim knjigama već u svima i u cijelome postojanju. Baštinici tih knjiga čitali su ih i u očekivanju naviještenog Hvala i u potvrđivanju objave njemu. I otkrivali su ih te tako u svome naslijeđu i ukupnosti postojanja nalazili svoju baštinu i razloge za svoje prihvatanje Božijeg poziva. To je bitna pretpostavka muslimanova dijaloga s hrišćaninom. Pored ostalog, i Tora i Jevanđelje su muslimanova baština.

Da je vjesnik Hval poslan s ulogom kakva je dodijeljena vjesniku Mojsiju jasno je iz Božijeg govora u Tori.²⁹ Vjesnik Mojsije je podignut među Izrailovom djecom. A vjesnik sličan njemu nikada nije, kako je rečeno u istoj knjizi, više podignut među njima.³⁰ A Učenje, spuštено vjesniku Hvalu svetim Duhom, a tako i to što je u svijet dospjelo preko njegovih usana, nije ništa drugo do Božiji govor. Vjesnik Hval je podignut među Jišmaelovim sinovima. Tako su potomci vjesnika Jakoba, zvanog Izrael, i potomci vjesnika Jišmaela braća, kako je to izričito rečeno u Tori.³¹

Vjesnik Hval je prema danim navodima iz Učenja naviješten i svjedočen i u Jevanđelju. Očekivan je među potomcima obojice Abrahamovih sinova, i Izakovim i Jišmaelovim. O tome očekivanju rečeno je u Jevanđelju: “A ovo je Ivanovo svjedočanstvo: Kad mu Jevreji iz Jeruzalema poslaše svećenike i Levite da ga upitaju: ‘Ko si ti?’, on prizna i ne zanijeka, nego prizna: ‘Ja nisam Hrist.’ I upitaše ga: ‘Šta dakle? Jesi li Ilija?’ Rekne im: ‘Nisam.’ ‘Jesi li onaj vjesnik?’ A on odgovori: ‘Nisam’.”³²

Kako je vidljivo iz danog navoda, među Izraelovim potomcima u vrijeme Ivana Krstitelja očekivana su trojica – Mesija, u njegovom prvom dolasku, Ilija, u njegovom povratku, obojica iz potomstva vjesnika Jakoba, i onaj

²⁷ Isto, 7:156-57.

²⁸ Isto, 61:6.

²⁹ Vidjeti: Ponovljeni zakon, 18:18.

³⁰ Isto, 34:10.

³¹ Vidjeti: Postanak, 25:18.

³² Jovan, 1:19-21. (Krist je latinizirani oblik grčkog *Hristos* u značenju Pomazani. Tim prijevodima odgovaraju hebrejskom *Mašiah* i arapskom *Masih*. Vidjeti: Myers, *The Eerdmans Bible Dictionary*, 207ff, i Badawi, *Arabic-English Dictionary of Qur'anic Usage*, 880-82.)

vjesnik navješten u Jišmaelovom potomstvu.³³ U to vrijeme Mesija je već došao. Njega zna Ivan Krstitelj. Mnogi su ga već vidjeli i posvjedočili. O vjesniku Iliji, njegovom prisustvu u Izraelu te odlasku brojna su svjedočanstva u usmenom i pismenom naslijeđu. Ali o tom vjesniku o kojem znaju iz navještenja svjedoci su svi vjesnici.³⁴ A vjesnici su slani svim narodima te su uvijek govorili na njihovim jezicima.³⁵ Kada je Mesija već tu, njegovo svjedočenje o naviještenome koji treba tek doći pouzdanije je od ostalih. O njemu on kazuje svojim učenicima:

Ako me ljubite, držat ćete moje zapovijedi. A ja ću moliti Oca pa će vam dati drugog Hvala, da s vama bude zauvijek – Duha Istine. Njega svijet ne može primiti, jer ga ne vidi niti poznaje. Vi ga poznajete, jer s vama prebiva i u vama će biti.³⁶

A Hval, Sveti Duh, koga će Otac poslati u moje ime, on će vas poučiti svemu i podsjetiti vas na sve što vam ja rekoh. Mir vam ostavljam, mir svoj dajem vam. Ne dajem vam kao što svijet daje. Neka se ne uznemirava vaše srce i ne strahuje.³⁷

Kada dođe Hval, koga ću vam poslati od Oca – Duha Istine, koji od Oca izlazi – svjedočit će za mene.³⁸

Ali istinu vam govorim: bolje vam je da odem, jer ako ne odem, neće vam doći Hval. Ako odem, poslat ću vam ga. A kada dođe, pokazat će sve o grijehu, o pravednosti i o suđenju. O grijehu, jer ne vjeruju u mene; o pravednosti, jer idem Ocu i više me ne vidite; o suđenju, jer je osuđen knez ovog svijeta.³⁹

Još vam mnogo imam kazati, ali sada ne možete nositi. A kad dođe on, Duh Istine, upućivat će vas u svu istinu; jer neće zboriti sam od sebe, nego će zboriti o onome što čuje i navješćivat će vam ono što dolazi. Proslavit će mene, jer će od mojega uzimati i navješćivati vama.⁴⁰

Hval je bosanski prijevod arapskog imena *Muhammed/Ahmed*.⁴¹ U grčkome prijevodu Isusovih riječi to je *Parakletos*. To ime prevedeno je na različite

³³ O vjesniku Iliji, njegovoj zemaljskoj povijesti i vraćanju u nju te povezanosti s hvalskom pečatnošću vidjeti više u: Mahmutćehajić, *Iz Jordana*, 79-86.

³⁴ Vidjeti: Kur'an, 3:81-82.

³⁵ Isto, 10:47 i 14:4.

³⁶ Jovan, 14:15-17.

³⁷ Isto, 14:26-27.

³⁸ Isto, 15:26.

³⁹ Isto, 16:7-11.

⁴⁰ Isto, 16:12-14.

⁴¹ Tome imenu u arapskome jeziku odgovara glagolski korijen *h-m-d* (hvala, hvale dostojan, preporučiti, hvaliti, odati priznanje, zagovarati, naći da je neko hvale dostojan). O javljanju različitih oblika izvedenih iz tog korijena u Učenju vidjeti: Badawi, Elsaid M. i Muhammad Abdel Haleem, *Arabic-English Dictionary of Qur'anic Usage*, Leiden/Boston: Brill, 2008, 233-34.

načine – Branitelj, Odvjetnik, Zagovornik, Pomagač, Tješitelj i slično. A sve to značenjski se steže u imenu Hval. U imenu Paraklet hrišćanski preci sljedbenika vjesnika Hvala poznali su upravo prijevod imena vjesnika *Muhammeda/Ahmeda*.⁴²

Na takvo prepoznavanje ovdje je ukazano u odnosu na svjedoka da nema boga do Boga i da je Hval Njegov poslani, na jednoj, i nasljedovatelja Mesije Isusa, Marijinog sina, na drugoj strani. (I taj svjedok je nasljedovatelj Mesije Isusa, Marijinog sina. Uz to, i u tome nalazi razloge za svoje svjedočenje poslanosti Hvala.) Ako navedena dva svjedočenja, prvo o jednosti Boga i drugo o poslanosti Hvala, budu shvaćena u odnosu prema općoj zbilji koja ogleda pojedinačnu ljudskost i obrnuto, u odnosu prema ljudskosti koja ogleda zbilju, jasno je da su razlozi za njih neosporivi u svakome naslijeđu, oduvijek i zauvijek. Tako, nije tu riječ samo o tim razlozima u hrišćanstvu, jevrejstvu, konfučijanstvu, taoizmu, hinduizmu. U doslovnom smislu, moguće ih je otkrivati i tumačiti u svemu što postoji jer mu je počelo Bog, apsolutno Hvaljeni, obznanjen u stvaranju koje je hvaljeno te Njega i hvali.

3

Poistovjećivanje Parakleta, a to znači Hvala, s duhom Istine i svetim Duhom zbunjuje mnoge. Ipak, razlog tog poistovjećivanja je očit. Učenje (*Kur'an*) je Božija Riječ koju Hvalu na srce snosi duh Istine, sveti Duh.⁴³ Tako su davatelj i primatelj, sveti Duh/duh Istine i Hval, tajnovito poistovječeni u istovremenosti davanja i primanja. Tim dvjema stranama, davatelju i primatelju, svetome Duhu/duhu Istine i Hvalu, Bog je apsolutna Trećost, objedinjujuće Jest. A srce, u punom značenju, nije razlučivo. U njemu i njime prisutna je apsolutna jednost Boga. Sve što je raspršeno sabrano je u njemu. Sve je iz njeg. Zato luk slaženja počinje iz njeg. Ali njemu vodi luk uzlaženja ili vraćanja.

Isus naviještenog Parakleta/Hvala naziva drugim. Tako potvrđuje sebe u bivanju Hvalom. A zapravo, riječ je o hvalskoj suštini postojećeg, vjesničkoj pečatnosti kojom su svi vjesnici povezani s Bogom, Hvaljenim. Bog u Učenju kaže: “Hval nije otac nijednome od vaših ljudi. On je Božiji poslani i pečat vjesnika.”⁴⁴ Takvo njegovo bivanje znači zapravo da je on suština sveg vjesništva, da se u njemu i njime otkriva i održava najuzvišenija ljudska mogućnost. Znajući za očekivanje vjesnika Hvala, svjedočeći ga, Isus

⁴² Vidjeti: Guillaume, Alfred, *The Life of Muhammad: A translation of Ibn Ishaq's Sīrat Rasūl Allāh*, Karachi: Oxford University Press, 1980, 103-104.

⁴³ Vidjeti: Kur'an, 26:192-94 i 16:102.

⁴⁴ Kur'an, 33:40.

Podsjeća svoje učenike na suštinu njegove veze s njime, a tako i onih s kojima ga poistovjećuju. U Jevanđelju su dodatno objašnjeni znakovi za prepoznavanje Parakleta kojeg im navješćuje:

I poslije šest dana uzme Isus sa sobom Petra, Jakova i Ivana, njegova brata, te ih povede na visoku goru nasamo. I preobrazi se pred njima: njegovo lice zasja kao sunce, a haljine mu postadoše bijele kao svjetlost. I gle: ukazaše im se Mojsije i Ilija te razgovarahu s njime.⁴⁵

U osamljenosti na visokoj gori trojici svojih učenika Isus obznanjuje trojicu – sebe, Mojsija i Iliju. A očekivani su on, kako je već rečeno, Mesija, vjesnik Ilija i onaj vjesnik sličan Mojsiju. Mesija Isus je tu. Gledaju ga i slušaju. Jedu i putuju s njime. O vjesniku Iliji znaju ali ga nisu vidjeli. Onaj vjesnik, suština svih vjesnika – za kojeg Mesija Isus svojim učenicima kaže: “Vi ga poznajete, jer s vama prebiva i u vama će biti!”⁴⁶ – koji će tek izaći u svijet, sličan je vjesniku Mojsiju za kojeg Bog u Učenju kaže: “Mojsije, Mojim poslanicama i Mojim govorenjem odabrao sam te doista nad ljudima. Pa uzmi to što sam ti dao i budi među zahvalnim.”⁴⁷ I još mu kaže: “Oblikovao sam te za Mene.”⁴⁸ Sličnost vjesnika Hvala i vjesnika Mojsija je u Božijem izboru obojice da im spusti Svoje poslanice i Svoje govorenje te ih tako učini znacima Svoje prisutnosti u ljudima i među njima. Za vjesnika Hvala u Učenju kaže:

Vjesniče, poslali smo te kao svjedoka da doneseš radosne vijesti i upozorenje, pozivajući Bogu Njegovim dopuštenjem, i kao svijetleću lampu.⁴⁹

Nismo te poslali osim kao milost svjetovima.⁵⁰

Doista će ti nagrada biti beskrajna. A doista si ti neizmjerive čudi. Pa vidjet ćeš ti, a vidjet će i onaj koji od vas je ožalošćen.⁵¹

Lijep primjer doista imate u Božijem poslanom, za one koji imaju nadu u Bogu i Posljednji dan te se često sjećaju Boga.⁵²

Vjerujućim je Vjesnik preči od njihovih jastava. Njegove supruge su im matere.⁵³

⁴⁵ Matej, 17:1-3.

⁴⁶ Jovan, 14:17.

⁴⁷ Kur'an, 7:144.

⁴⁸ Isto, 20:41. Martin Lings misli da je taj stavak prevediv i ovako: “Oblikovao sam te kao djelo umjetnosti za Mene.” (U: Lings, Martin, *Splendours of Qur'an Calligraphy & Illumination*, Vaduz: Thesaurus Islamicus Foundation, 2005, 17.)

⁴⁹ Kur'an, 33:45-46.

⁵⁰ Isto, 21:107.

⁵¹ Isto, 68:3-6.

⁵² Isto, 33:21.

⁵³ Isto, 33:6.

Vjesnik Mojsije podignut je među Izrailovim sinovima potčinjenim faraonskoj vlasti. Pozvan je da ih izvede iz te potčinjenosti Bogu, njihovom zbiljnom Vladaru. Faraonov politički, kulturni i ekonomski poredak simbolizira univerzalnu potčinjenost ljudi bogovima mimo Boga, njihove opterećenosti i okovanosti. Uloga vjesnika je upravo vraćanje ljudi bivanju svojim a tako i Božijim. Tek u tome vraćanju čovjek u sebi i sobom osvještava Boga, Prvog i Posljednjeg te Vanjskog i Unutarnjeg, a sebe posve izvedenog u puninu u odnosu s Njime. Sličnost dvojice vjesnika, Mojsija i Muhammeda, upravo je u tome. Oni naglašeno označavaju oslobađanje ljudi od robovanja bilo kome mimo Bogu.

Objašnjavajući svojim svjedocima i sljediteljima povezanost s Hristom Isusom, vjesnik Hval kaže: “Najpreći sam Isusu, Marijinom sinu, među svim ljudima i ovog i budućeg svijeta.” Upitali su ga: “Božiji poslani, kako to?” Potom je rekao: “Vjesnici su braća u dugu kojima su matere različite. Ali dug im je jednak. A između nas nema nijednog poslanog.”⁵⁴

U odnosu ljudi prema njemu vjesnik Hval kaže: “Niko od vas nije vjerujući sve dok mu ja nisam voljeniji od njegovog djeteta, njegovog oca i svih ljudi.”⁵⁵ On je suština vjesništva, a tako i najuzvišenija ljudska mogućnost. Voljeti njega znači voljeti Boga i sve Njegove vjesnike, a tako i sve ljude kojima je on cilj slijeđenja na putu vraćanja najljepšem uspravljenu, vraćanja Bogu, a tako i sebi. U odnosu prema sebi, drugim ljudima i ukupnosti postojanja sljeditelj vjesnika Hvala otkriva i svjedoči njega kao *telos* prema kojem vode svi putevi, za kojeg svjedoče svi znakovi u obzorjima i jastvima kao vezi s Bogom. Iako u svojim neizbrojivim pokazanjima prima različite oblike, nikada ne prestaje biti najljepši primjer. Zato ga je moguće naći u svemu lijepom, dobrom i istinitom, pa ma kako to bilo imenovano.

I doista, vjerujući vole njega više od svega, jer ih povezuje s Bogom Kojeg vole i Koji voli njih. A vjesnik Hval kaže da mu je od svih ljudi ovog i budućeg svijeta najpreći, a to znači i najbliži, Hrist. Zato je voljenje Hvala neodvojivo od voljenja Hrista i njegove majke. Čini se da monaha Savu ne brine neosporna uzajamnost njih dvojice i nerastavljiva ljubav njih i vjerujućih. Kao da se ne usuđuje gledati u istinu: Huljenje protiv vjesnika Hvala isto je što i huljenje protiv Isusa Hrista i njegove majke, a tako i protiv svetoga Duha/duha Istine i Boga Koji Sebe objavljuje u njima i njima.

⁵⁴ U: Muslim, Imam, *Šaḥīḥ Muslim*, 1–4, prev. ‘Abdul Ḥamīd Ṣiddīqī, Riyadh: International Islamic Publishing House, s.a., 4:1261.

⁵⁵ Isto, 1:31.

Čovjekove mogućnosti su u rasponu od najljepšeg uspravljenja, razloga i svrhe njegovog bivanja, do najniže niskosti na kojoj su zamračeni i porečeni upravo taj njegov savršeni početak i mogući mu povratak. Kako god bila zamračena, stanja ljudskosti nikada nisu bez pune Božije prisutnosti te i mogućnosti čovjekovog uzlaženja Svjetlosti. Ljudskost u trajanju od prvog do posljednjeg čovjeka, u njenoj neprekinutosti, obznanjuje se i potvrđuje u svakom pojedinačnom čovjeku. Svakome od njih Bog jest i razlog i svrha bivanja. Svaki pojedinac u sebi i sobom zna da nema boga do Boga. Bivanje znajućim tog ne ovisi ni o prostoru ni o vremenu, ni o jeziku ni o naslijeđu. Na to podsjećaju svi Božiji vjesnici. A zapravo svi ukazuju na čovjekovu vazda višu mogućnost u bivanju svojim, osviješćenim i ozbiljenim. Milosni i premilosni Bog nijednog čovjeka niti išta u postojanju nije stvorio bez potpune svrhe. Zato ništa i niko neće ostati u nekoj vječnosti, a da se ne vrati Njemu, posve Lijepom i Dobrom.

Vjesnika je mnogo. Podizani su u svim narodima i jezicima. Međusobno su različiti, ali suština vjesništva je ista, dolazi od Boga i povezuje s Njime. Tako se čovjek vraća sebi, osvješćenju u odnosu s najljepšim primjerom ucijepljenim u njegovu srijedu, u odnosu sa srcem u kojem se izmiruju oprečnosti. Prihvatanje i nasljedovanje bilo kojeg od vjesnika jednako je prihvatanju i nasljedovanju svih njih. To je moguće samo u jastvu primatelja i nasljedovatelja, u njegovoj najdubljoj osobnosti, a to znači i najuzvišenijoj. Nije prenosivo. Bog traži potvrđivanje i ozbiljenje tog u klanjanju Njemu te davanju milostinje, pošćenju i pohodnji Kuće radi Njega. To jest potvrđivanje, ali i više od tog. Osvješćujući sebe u odnosu s Bogom, apsolutno Svjesnim, čovjek u klanjanju, davanju milostinje, pošćenju i pohodnji Kuće uspostavlja uzajamnost obzorja i svog jastva kao slušajućih i govorećih odnosa s Bogom. Svaki od tih činova je posve intiman, iako u cjelini postojanja.

Božiji poziv ljudima dostavljan preko Njegovih vjesnika temeljno je okrenut pojedincu podsjećanom da sam dolazi u svijet te da se i sam iz njega vraća, s odgovornošću za sve učinjeno i propušteno. Iako živi u porodici, zajednici i narodu, u cjelini čovječanstva i svjetova, svoju odgovornost ne može prenijeti ni na koga drugog. I svjedočenje da nema boga do Boga i svjedočenje da je Hval Božiji poslani, i klanjanje i davanje milostinje, i pošćenje i pohodnja Kuće oslobađajući su samo kao posve osobni iskazi slobodne volje. Tek sa slobodnom voljom, uvjetom odnosa vjerujućeg čovjeka s vjerujućim Bogom, omogućeno je oslobađanje iz uvjetnosti, a tako od svih bogova mimo Boga, te ozbiljenje u odnosu s Njime i vraćanje Njemu. To znači da na tom putu uzlaženja čovjek neograničeno i neograničivo narasta u znanju. Tako se oslobađa svih tereta uvjetnosti i svih stega koje mu oni nameću. To je zapravo odnos s vjesnikom Hvalom, maternim počelom, najljepšim primjerom i milošću svjetovima.

I svjedočenje da nema boga do Boga i svjedočenje da je Hval Božiji poslani, i klanjanje i davanje milostinje, i pošćenje i pohodnja Kuće, sve to izvršivo je u različitim okolnostima, ali mu je suština ista uvijek i svugdje. Ništa i niko ih ne može posredovati. To je smisao oslobođenja, izbavljenja i usrećenja svakog čovjeka. Nikakvi pismoznanci, učitelji i predvodnici ne mogu preuzeti položaj posrednika te se nametnuti u oslobođenju i ozbiljenju pojedinca a da tako ne poriču znanje da nema boga do Boga i da je svaki pojedinac odgovoran za se. To je suština čovjekovog voljenja Boga i nasljedovanja vjesnika Hvala te uzdanja u Božiju ljubav i oprost grijehova koji prate uvjetnost bivanja u svijetu.

Koliko god se pojedinci i skupine, ostrašćeni voljom za vlašću i moći, za predvodništvom i obvezujućim tumačenjima svetog naslijeđa, trudili da se uspostave kao obvezujuće svećenstvo koje upravlja zajednicama uzdizanim nad nepovredivošću dostojanstva pojedinca, to će se uvijek i svugdje pokazivati kao krivotvorenje presuđujuće prisutnosti Boga i Njegovog poslanog. Najgore što se čovjeku može dogoditi jeste da sebe svojim učenjem i podučavanjem, kojima su temelj sveti polozi vjesničkog naslijeđa, uzdiže nad druge ljude.

Bog u Učenju objavljuje vjesniku Mojsiju, a tako i svakome čovjeku, da kazuje: “Naš Gospod je Onaj Koji svemu daje njegovu stvorenost pa ga vodi.”⁵⁶ Tako jest, jer nema i ne može biti ni stvoritelja ni voditelja do Boga. Njemu je robujuće i mireće sve postojeće. U osvješćenju tog ozbiljuje se ljudskost, čineći ispravno, shvatajući razlog i svrhu svog bivanja te uzlazeći u jastvu prema sebi u najljepšem uspravljenju. U tome i tako čovjek otkriva sebe, a tako i svog Gospoda, Jednog i Jedinog, Koji nema druga. U punome čovjekovom ropstvu otkriva se Božije gospodstvo. Bog mu kaže: “Ne uzimajte dva boga. Doista je On samo jedan Bog!”⁵⁷ A budući da nema i ne može biti boga do Boga, čovjek se ozbiljuje u robovanju Njemu i nikome drugome. Bog o tome objavljuje u Učenju:

Nije ni na jednome čovjeku kojem je Bog dao Knjigu, suđenje i vjesništvo da potom kaže ljudima: “Budite robovi meni umjesto Bogu!” A zapravo: “Budite gospoda, jer znate Knjigu i proučavate.” I ne bi vam On zapovjedio da uzmete anđele i vjesnike za gospodare. Bi li vam zapovjedio da poričete nakon što ste bili mireći ljudi?⁵⁸

⁵⁶ Kur'an, 20:50.

⁵⁷ Isto, 16:51.

⁵⁸ Isto, 3:79-80.

Pa ipak, monah Sava tvrdi da je Hristos Bog i Božiji Sin te da to o njemu kazuju svi vjesnici. Ali takve tvrdnje nema nigdje. Nema je ni u Isusovim riječima u Jevanđelju. To jesu tumačenja nekih ljudi. Ali Bog o tome nigdje nije rekao tako. Ipak monah Sava i dalje ustrajava na svojim maštarijama o navodnim svjedocima koji to nisu i svjedočenjima koje odbija i Svjedočenome Kojeg poriče. Iako je jasno da sva iskustva Božijih vjesnika i dobrih primaju iskaze o njihovim govorima i načinima života, ljudi o njima mogu znati i u njih vjerovati te ih i usvajati kao potvrde tog što u sebi i sobom žele. A mogu ih i poricati, kako to nerijetko i čine, bez odgovornosti za neosporivo dostojanstvo ljudskosti. Monah Sava ustrajno poriče dostojanstvo ljudskosti nasljedovatelja vjesnika Hvala:

Opet ih zapitasm: “Kako tome koji piše u pismu vašem: ‘Ništa ne činiti ili primati bez svjedoka’, ne rekoste: ‘Pokaži ti prvo sebe nama svjedočanstvom da si prorok i da od Boga izade, i koje pismo za tebe svjedoči?’” A oni ćutaše, stideći se. I o tome im slično rekosmo: “Budući da vam nije dolično ženu uzeti bez svjedoka, ni kupiti ni steći, niti vi sami hoćete uzeti magare ili stoku bez svjedoka, imate svjedoke i za ženu, i imanje, i magare i drugo, samo jednu vjeru i pismo imate bez svjedoka! Jer odakle ima potvrdu onaj što vam vjeru preda? Nego, za svjedoka njegovog niko ne zna, a spavajući nju (vjeru) uze.”⁵⁹

Svi svjedoci, svjedočenje i svjedočeno tiču se jastva onog koji o njima govori. Ako nisu u njemu i s njime, teret su mu i muka. A ima li ičeg tako pouzdano znanog te zato i svjedočenog do tog da nema boga do Boga? Svjedoku tog istina Hvalovog vjesništva i spuštene mu Knjige jest najpreče blago koje mu jamče i na kojeg ga podsjećaju svi znakovi u obzorjima i u njemu, svi Božiji vjesnici i sve što je njihovo naslijeđe. Ali monah Sava se uzdiže protiv Boga pa poriče i ismijava i Njega i Njegovog vjesnika. Ne shvata da su njegove maštarije, sva nesuvisla domišljanja o ljudima koje preinačuje u neprijatelje, posve protiv njega.

Hval, jednako kao i svi Božiji vjesnici, voli Boga i poziva ljude Njemu, podsjeća ih na to šta je pravedno činjenje tijelom, šta je osvješćenje tog u znanju te voljenje Boga u srcu. Zar je moguće poreći njega, a ne poricati i to čemu zove i što svjedoči svime svojim? Ne kazuje li Bog u Učenju o faraonskom ponašanju prema vjesniku i njegovom poricanju ovako: “Pusti mi Božije robove. Ja sam vam povjerljivi poslani i ne izdižite se protiv Boga. Vidite, došao sam vam s jasnim dokazom i utječem se mome Gospodu i vašem Gospodu da me ne kamenujete. Ali ako bude da mi ne vjerujete, ostavite me!”⁶⁰

⁵⁹ *Zakonopravilo*, 383.

⁶⁰ Kur'an, 44:18-20.

I doista monah Sava ne pušta Božije robove. Izmaštao je svoju zbilju mimo Zbilje pa ih u njoj drži i tlači. Poriče im da robuju Bogu i da Ga vole te zato slijede Njegovog poslanog, milost svjetovima, s povjerljivim dokazima. A nasljedovatelji vjesnika Hvala vole i sve Božije vjesnike, jer svaki od njih zove Bogu te odvraća od svega što nije Bog. Ali monah se ustrajno uzdiže protiv Boga jer poriče da je On i njemu Gospod onako kako je to svim ljudima. Ustrajno poriče muslimane koje je zatočio u svoje maštarije. A zapravo poziva druge da ih kamenuju te tako ponižavaju, progone i ubijaju. A ti ljudi vole Boga i njegove vjesnike te su u zbilji daleko od svega čime ih oblaguje ostrašćeni monah. Nije li on u svemu tome kob i sebi i svima drugim?!

4

Vjesnik Hval govori ljudima svoje obitelji, roda i naroda i cijelome čovječanstvu, oduvijek i zauvijek. Svojim poniznošću, darežljivošću i činjenjem svega na najljepši način potvrđuje se u njima i među njima kao njihova vazda viša mogućnost. Ljudi koji ga upoznaju zavole ga, tako da im je najuzvišenija zbilja. Što ga više znaju, više ga vole. Što ga više vole, više ga znaju. Ali monah Sava izmaštava u svojim mračnim nizinama dokaze protiv njega, a zapravo protiv sebe:

Nas nazivaju dvobošcima jer, kažu, drugoga Boga uvodimo govoreći da postoji Sin Božji i Bog. Njima kažemo: “Ovako su predali proroci i Pismo, a vi usrdno prihvatate proroke.” Ako li neki od njih rekoše da rđavo nazivamo Hrista Sinom Božjim, da lažući na proroke dodasmo takvo nešto, dok drugi rekoše: “Jevreji vas mrze, pa vas prevariše pišući kao od proroka, da vi propadnete”, opet im kažemo: “Kako vi, koji kažete da je Hristos Riječ Božja i Duh, klevećete nas kao dvobošce? Jer, Riječ i Duh je nerazdvojan od Onoga u kome je, a ako u Bogu jeste, kao što je Riječ Njegova zaista i Bog je; ako je izvan Boga, Bog je beslovesan, prema vašoj tvrdnji, i bezdušan. Bježeći od *drugog* Boga, ne presjekoste li Boga?! Bolje bi bilo da imate i ispovijedate drugog, nego da Ga rasijecate, ili kao kamen, ili drvo, ili nešto od neživih uvodite. Kao što vi nas lažno klevećete, dvobošcima nas nazivajući, tako mi vas nazivamo presjekateljima Boga.” Nas koji se poklanjamo krstu, Hristovoj i svetiteljskim ikonama, kleveću kao idoloslužitelje? Kažemo im: “Kako se vi o Kamen tarete, prema riječi vašeg Vahtana, i ljubite, cjelivate Kamen?” Neki od njih rekoše: “Avraam je ležao na njemu sa Agarom”, drugi rekoše da je vezao kamilu za njega kada je htio žrtvovati Isaka. I njima odgovaramo: “Pismo govori da gora bijaše šumovita, i da drva od nje nacijepa Avraam i stavi na Isaka, jer sa momcima magarad ostavi. Otkuda vama ta brbljarija, kada tamo niti ima šume, niti magarad tuda prolaze?” Stideći se, ipak rekoše: “To je Avraamov kamen.” Rekosmo im potom: “I ako je kamen Avraamov, kako praznoslovite, jer je samo Avraam sa ženom ležao na njemu, i jer je

vezao kamilu za njega, ne stidite li se cjelivajući ga? Umjesto toga, nas optužujete jer se Krstu Hristovom poklanjamo i obrazu Njegovom, Kojima se sila zlih duhova i đavolja obmana razruši.” Ovaj kamen o kome govore je glava Afroditina, kojoj se poklanjahu, koju i Havar nazivahu. Na njemu su i do danas uklesani obrisi (glave), koje će uočiti oni koji pažljivo posmatraju.⁶¹

Ako bi postupak koji monah Sava primjenjuje u obezljudivanju muslimana bio prihvaćen, bilo bi moguće pronaći među svim zajednicama svijeta neke od njih da budu svjedoci njegovog obeščovječivanja i tako osuđivanja na prokletstvo i uništavanje. Monah tvrdi da učenje o dvama bogovima on nasljeđuje od vjesnika i pisama. Svoje *ja* poistovjećuje s *mi* pa bi to što tvrdi trebalo biti naslijeđe svih hrišćana. A nije tako, jer apsolutni Bog je Jedan, nema i ne može imati druga. Moguće je svemu uvjetnom pripisati bogstvo te izmaštati dva, tri, četiri i koliko se hoće bogova. Ako bi bila moguća dva, moglo bi ih biti i neizbrojivo mnogo. Ali čovjek u sebi i sobom zna da nema i ne može biti boga mimo Boga. Zna to oduvijek i zauvijek, neovisno o pripadanju, mjestu i vremenu.

Kada su pojave ipak imenovane bogovima i prihvatane kao posrednici i sudionici u čovjekovom odnosu s Apsolutnim, jasno je da time nije moguće poreći njihovu uvjetnost i neusporedivost s Bogom, Jednim i Jedinim, ni sa čime usporedivim. Hrist Isus jeste sin, a po majci i unuk i praunuk i tako dalje, sve do Adama, praoca svih ljudi. A sve u postojanju, i ono u cijelosti i svaka pojedinačnost u njemu, od Boga je i Njime održavano te se Njemu i vraća. Zato je opravdano reći da su svi ljudi i sinovi i kćeri, i očevi i matere, jednako kao i sve u postojanju, Božiji te da ništa od tog nije moguće bez bivanja Božijim. Bog, Jedan i Jedin, jest Prvi i Posljednji te Vanjski i Unutarnji svega. Ali nije razlučiv. Što jest u postojanju nije On, ali postojanja nema i ne može biti bez Njeg. Šta god bi bilo rečeno da Hrist Isus jest, nije i ne može biti Bog. Svime svojim pokazuje prema Bogu. Ozbiljuje se u odnosu s Njime, apsolutnom Zbiljom. Poziva ljude da svoj život prihvate primljenim od Boga te da u njemu i njime uzlaze Njemu. U Hristu i njime Bog objavljuje Sebe. I ta objava, kao i svaka druga, uvjetna je, a Bog to nije.

Od Boga niko ne može pobjeći. Nema utočišta od Njeg do u Njeg. Upravo zato svaki čovjek zna u sebi da nema boga do Boga. Može to zaboraviti ili prema tome biti nehajan, pa ga na to u svakome času podsjećaju tri knjige – ona vanjskog svijeta, sva obzorja zemlje i neba i svega među njima; ona u njemu, u jastvu; i ona koju mu Bog spušta na srce svetim Duhom/duhom Istine, arhanđelom Gabrijelom. Kada je riječ o vanjskim obzorjima, Bog je na

⁶¹ *Zakonopravilo*, 383-84.

Svome prijestolju koje obuhvata sve, a da ničim samo nije obuhvaćeno. A kada je riječ o čovjekovome jastvu, u srcu je također to ničim obuhvativno prijestolje. To što je srce čovjeku, to je čovjek svem postojanju, njegova srijeda. Bog Sebe obznanjuje svijetom u svoj njegovoj rasprostranjenosti. Ali sve to sabire u čovjeku kojeg je podučio svim imenima. Zato je čovjek Božija slika, ali tako da Njegova neograničenost u uvjetnosti postaje neoslićiva slika, u svakom času iznova dana i iznova uzeta. U savršenome čovjeku – a Isus Hrist jest taj – ozbiljeno je da nema jastva do Jastva. Kad ga ima, to nije Bog, već Njegovo podsjećanje na Sebe Sebi.

I ne zagovara li monah izričito dva boga? Čini to odlučno pred izmaštanim protivnikom kojeg smatra muslimanom te posljedično i ljudski nemoćnijim. Optužuje ga za to što zna i svjedoči da nema boga do Boga. U obrazlaganju svoje optužbe izmišlja to što ti ljudi vjeruju i kazuju o vjesniku Abrahamu i dva kamena. A ništa od tog nije tačno. Nije, jer za lažnu optužbu trebaju lažne činjenice. A ti kojima se obraća, a to znači svaki od njih svjestan u svojoj srijedi ucijepljenog mu znanja da nema boga do Boga i da je Hval Božiji poslani, može mu navesti Božiji poziv upućen svim ljudima. Bog zapovijeda vjesniku Hvalu: “Reci: ‘Ljudi Knjige, hodite riječi zajedničkoj nama i vama, da ne robujemo nikome do Bogu, da Mu ništa ne pridružujemo, i da ne uzimamo jedni druge za gospodare mimo Boga.’ A ako se okrenu, tad reci: ‘Posvjedočite da smo mi mireći.’”⁶²

I Sunce i Mjesec, i zvijezde i planine, i drveće i životinje, pa tako i krst i ikone jesu znakovi Boga. Ali nikome i ničemu se čovjek koji zna ko je, šta je, i otkud dolazi te kamo odlazi ne može klanjati a da tako ne bude protiv sebe u najuzvišenijoj mogućnosti, a to znači u narastanju u znanju koje izbavljuje, koje omogućuje preinačavanje jastva do njegovog čistog i punog bivanja neoslikovljivom slikom Boga. A kad je čovjek protiv sebe, tad je i protiv Boga.

Svoje laži o kamenju monah Sava pripisuje izmišljenim drugim. Nepovredivi mesdžid na dnu svete doline Bekka podignut je, prema Božijoj objavi, kao znak obnove Njegovog saveza s Adamom, nakon njegovog skliznuća iz Raja. U taj Sveti hram ugrađen je meteorit, kamen koji je spušten s neba ili iz Raja. U njemu i njime označena je spomenuta obnova saveza. Kad ga ljube, hodočasnici potvrđuju odanost Bogu i Hvalu, svojoj najuzvišenijoj mogućnosti. Taj kamen je u svom nebeskom zavičaju bio bjelji od mlijeka. Pocrnio je u čovjekovom zapadanju u pomrčinu zaborava i nehaja te posljedičnih grijehova. Ljubeći ga, čovjek priznaje svoju grješnost i moli Boga da uzađe iz tmina svog grješnog jastva svojoj izvornoj čistoti, savršenoj hvalskoj čudi osvjetljenoj apsolutnom Svjetlošću tako da se sve vidi u čistoj bjelini.

⁶² Kur'an, 3:64.

Bog, Koji Svojom milošću obuhvata sve, podsjeća čovjeka Sobom na Sebe. Adamu je u rajskome stanju bilo sve jestivo, a to znači u svemu je vidio Boga. Ali nije bio Bog, već samo Njegova potpuna slika. Svemu postojećem čovjek je bio srž, a to sve njegov ogrtač. S njime, a tako i sa svim ljudima kojima je praotac, Bog je utanačio ugovor o odnosu, kako je to rečeno u Učenju: “A kada tvoj Gospod uze od Adamove djece, iz njihovih slabina, njihovo potomstvo te učini da posvjedoče o sebi: ‘Nisam li Ja vaš Gospod?’ – rekli su: ‘Jesi, svjedočimo!’ – da u danu ustajanja ne bi rekli: ‘Doista smo o tome bili nehajni.’ – ili da ne bi rekli: ‘Naši su očevi još ranije bili pridružitelji, a mi smo potomstvo nakon njih. Šta, hoćeš li nas onda uništiti za to što su činili krivotvoritelji?’”⁶³

Prema danome navodu iz Učenja svaki čovjek u sebi i sobom zna svog Gospoda, zna da nema boga do Boga. Takvo bivanje znamim ne ovisi ni o čemu izvan njega. Ali čovjek to može zaboraviti ili znati pa ipak prema tome biti nehajan. Na to ga podsjeća Bog znakovima u obzorzima i u njemu, ali i vjesničkim kazivanjima. Podsjećanje je uvijek poziv za uspravljanje i uzlaženje ili vraćanje Bogu. Kada je Adam zaboravio, spušten je do najniže niskosti, pa se tu pokajao. I opet je uspostavljen savez njega i Boga. Kuća koju je sagradio u dolini Bekka znak je tog saveza i obećanog mu povratka u izvorno najljepše uspravljenje, iz tmina Svjetlost. Crni kamen, izvorno bijeli, podsjećao ga je na put silaska, ali i na put uzlaska ili povratka. Kad ga simbolički ljubi, sudionik obreda pohodnje i ophodnje Kuće izražava svoje voljenje Boga i potvrđuje svoje bivanje znamim: “Jesi, svjedočimo!”

A da je to bivanje znajućim, kojeg znanje povezuje s Bogom, apsolutno Znanjućim, presudno za čovjekovo izbavljenje, jasno je iz učenjske objave: “Svakome smo čovjeku o njegov vrat vezali njegovu pticu. I za njega ćemo u danu ustajanja iznijeti knjigu koju će naći otvorenu. ‘Čitaj svoju knjigu! Danas ti je tvoja duša dovoljna kao obračunateljica protiv tebe.’”⁶⁴ Riječ je o svemu ljudskom – sposobnosti pravilnog činjenja, znanju razloga i svrhe bivanja u svijetu te o uspravnome putu u jastvu od sebe nižeg sebi višem, sve do punog ozbiljenja u savršenosti. Ako čovjek zna sebe, zna svoga Gospoda. Crni kamen, uzidan u istočni ugao Kuće, podsjeća na taj uzlazak iz tmina prema Svjetlosti, na Božiji poziv: “Moji robovi koji ste zgriješili protiv sebe, ne gubite nadu u Božiju milost. Bog zaista oprašta grijeha, sve. On je doista Oprosnik, Milosni.”⁶⁵

⁶³ Isto, 7:172-73.

⁶⁴ Isto, 17:13-14.

⁶⁵ Isto, 39:53.

Ta Kuća s Crnim kamenom u zidu prva je podignuta na Zemlji, i to radi čovjekovog vraćanja u rajsko stanje. Druga je ona na brdu Sion, podignuta nad Stijenom. Te dvije kuće, jedna u dolini a druga na brdu, označavaju čovjekovo uspravljanje od tijela prema Duhu, od zemlje prema Nebu, od tuđine prema Domovini. Te razlučenosti savršeno objedinjuje čovjek dvaju lukova, silaznog i uzlaznog. U vremenima nakon dospijeća vjesnika Adama na Zemlju, njegovog pokajanja i obnove saveza s Bogom, ljudi su zaboravili značenja dvaju mesdžida. Bog je vjesnika Abrahama zadužio da ih obnovi i tako podsjeti ljude na to što su zaboravili i prema čemu su nehajni. Dvojici svojih sinova, starijem Jišmaelu i mlađem Izaku, i njihovim potomstvima predao je obvezu podsjećanja na ta dva mesdžida. Zajedno s Jišmaelom očistio je mjesto i temelje mesdžida u dolini Bekka te obnovio obrede pohodnje i ophodnje kao znakove saveza s Bogom i vraćanja Njemu.

Na taj pothvat vjesnika Abrahama podsjeća kamen s otiskom njegovih stopala, njegovog stajanja u činjenju radi Boga, u znanju razloga i svrhe svega što čovjek treba činiti u stajanju pred Bogom Koji ga gleda. Bog u Učenju poziva vjesnika Hvala, a tako i sve ljude, da se podsjećaju na obnovu Kuće i saveza kao početka uzlaženja i vraćanja Bogu. O tome Bog u Učenju kaže: "I kada smo odredili Kuću da bude mjesto pohodnje za ljude i utočište, i: 'Uzmite sebi Abrahamovo stajanje za mjesto klanjanja!' I ugovorili smo s Abrahamom i Jišmaelom: 'Očistite Moju kuću, za one koji će je ophoditi i one koji su joj skloni, za one koji se naklanjaju i ničice padaju.'"⁶⁶

Ako sve to monah Sava ne zna, a govori kako govori, tad je opaki nasilnik kojim upravlja mržnja prema onima koje ne zna onakvim kakvi jesu te ih sebi i drugima predstavlja onakvim kakvi nisu. Ako to ipak zna, pa kazuje kako kazuje, tad je lažac i zagovornik suđenja na osnovi laži. Bilo kako bilo, svi koji ga prihvataju kao svetog podsticani su na laganje, mržnju i nasilje. A ko god ga u tome nasljeđuje, čini protiv sebe. Monah poriče i Mekku i vjesnika Hvala i Učenje koje mu je preko arhanđela Gabrijela Bog spustio na srce da podsjeti ljude na razlog i svrhu njihovog dolaska na svijet, da im objasni ko su, otkud dolaze i kamo odlaze, čemu okreću svoje lice. Kao da se ništa od tog ne tiče njega, monah ustrajno i poriče i oblaguje istinu o svemu povezanom s vjesnikom Hvalom. Vjeruje i nagađa da će svoje navodno nasljedovanje Hrista potvrditi i osnažiti oblagivanjem muslimana i pozivanjem ljudi da ih mrze. A muslimani vole vjesnika Muhammeda više od sebe, jer u njemu i njime ozbiljuju svoje voljenje Boga. A monah ih upravo u tome nastoji uvrijediti, i to što je god moguće više:

⁶⁶ Isto, 2:125.

Ovaj Muhamed mnoge koještarije, kao što rekosmo, napisa. Svakoj od njih naslov stavi, tako i spisu *Žene* u kome ozakonjuje da se javno mogu uzeti četiri žene, i naložnica ako može i hiljadu, koliko ruka njegova obuhvati onih koje pristaju. Od četiri žene, koju hoće otpušta, koju drugu hoće uzima. Zbog ovakvog povoda je ustanovio zakon:

Muhamed imaše pomoćnika, tj. druga zvanog Zaid. On imaše ženu krasnu, koju poželi Muhamed. Kada su sjedili, reče im Muhamed: “On, Bog, mi tako zapovijedi da uzmem tvoju ženu.” Zaid odgovori: “Poslanik si. Učini šta ti je Bog rekao.” Tačnije od ovdje rečenog, rekao mu je: “Bog mi zapovijedi da pustiš ženu svoju.” On je pusti. Nakon nekoliko dana drugačije reče: “Bog mi je zapovjedio da ja nju uzmem.” I tako, uzevši je, preljubu učini s njom, postavljajući takav zakon: Onaj koji to hoće, neka otpusti ženu svoju. Ako se ona po otpuštenju vrati, neka je uzme drugi. Nije dostojno da je uzme ako ne legne sa drugim. Ako brat otpusti ženu, neka je uzme njegov brat koji hoće. U tom spisu tako zapovijeda: “Djelaj zemlju koju ti je dao Bog i uzimaj je”, i sve tome slično, da ne izgovaram sve sramote kao on.⁶⁷

Kako to svak zna u sebi i sobom, čovjek je i muško i žensko. To su dvije strane primateljske i davateljske naravi ljudskog bića. Svaku od njih postojanjem je zadužio Bog, Zadužitelj. Kada muško i žensko uspostave brak, polovica njihovog dugovanja Bogu je vraćena. Drukčije rečeno, u njihovom odnosu davanja i primanja brakom je potvrđena jednost Boga i olakšano vraćanje ili uzlaženje Njemu i nje i njega. Ozbiljenje ljudskosti pretpostavlja ispravna tjelesna činjenja te priznanja o tijelu i njegovim potrebama. Iz neosporivosti čovjekovog bivanja znajućim da nema boga do Boga i bivanja znajućim da je Hval Božiji poslani slijedi i prihvatanje da odnose muška i ženska te muža i supruge određuje Bog. A to znači da o tome kazuje u tri Svoje knjige – u obzorjima svijeta, u ljudskome jastvu i u govorenjima Njegovih vjesnika.

Monah Sava izmaštava, u sebi i sobom slijedeći podsticaje iz mračnih predjela svoje duše i svoje pretke u tome, drugu zbilju te u nju uvodi čuto i pročitano o spomenutim knjigama, pa to izobličava kako bi varao i klevetao sve one koji vole Boga te zato slijede vjesnika Hvala. A taj vjesnik kojeg Bog vodi i kojem On spušta Knjigu da bi ljudi njome uzašli razložnoj i svršnoj punini kaže: “Najbolji od vas je onaj najbolji svojoj supruzi.”⁶⁸ A to može biti shvaćeno i ovako: “Najbolja od vas je ona najbolja svome supruhu.”

Tek u dvojini muškosti i ženskosti ozbiljuje se razlog i svrha sveg stvaranja. U njima i s njima puna je ravnoteža prava i dužnosti. Dužnosti muška prema žensku veće su od njegovih prava. I obrnuto, prava ženska u odnosu prema

⁶⁷ *Zakonopravilo*, 384.

⁶⁸ U: Tirmidhi, *Sunem*, 1-5, Kairo: Šerika mekteba wa mat'beā Mustafa al-Babi, al-Halebi, 1975, 5:709.

mušku veća su od njenih dužnosti. Tu ravnotežu uspostavio je Bog i naložio njeno održavanje. Puni iskaz tog je u bračnoj ravnoteži prava i dužnosti. O granicama te ravnoteže prava i dužnosti Bog podsjeća ljude u Učenju. To nije i ne može biti prepušteno bilo čijem nahodaženju i hiru. Monah Sava poriče tu Knjigu, ne mareći za ljude koji je prihvataju. Neosporivo je njegovo pravo da prihvati ili odbije Božiji poziv dan u toj Knjizi. Ali njegovo oblagivanje svega u vezi s njom uvredljivo je i nečasno u odnosu prema ljudima te Knjige. Za to što Bog objavljuje u Učenju o mušku i žensku te o njihovim odnosima monah iznosi svoje prosudbe kojima se uzdiže iznad Boga.

Kazuje o lijepoj i darežljivoj Zejnebi, supruzi vjesnika Hvala, i Zejidu, njegovome vjernom sljeditelju i svjesnome nastojatelju u poslušnosti Bogu. Onome koji voli Boga i slijedi vjesnika Hvala uzvišena je ljepota objave koju monah Sava oblaguje. Božije kazivanje o lijepoj Zejnebi i vrlome Zejidu ushitno je za ljude poslušne Bogu i Njegovome poslanom. Za njih je to potvrda Božije milosti ljudima zapletenih u svoja nahodaženja. A Bog hoće njihovo oslobođenje u iskrenosti i čistoti, u oslobođenju od dvoličnosti. O tome Bog u Učenju kaže:

I kad si rekao njemu, kojeg je Bog blagoslovio i kojeg si ti blagoslovio: “Zadrži svoju suprugu za sebe i budi svjestan Boga!”, krio si u sebi to što je Bog htio otkriti. A bojao si se ljudi, iako Bog ima veće pravo da se bojiš Njega. Potom, kada je Zejid odstupio od svojih prava prema njoj, udali smo je za tebe, tako da ne bude ograničenja za vjerujuće s obzirom na supruge njihovih usvojenih sinova, kada su ti odstupili od svojih prava na njih. A Božija će zapovijed biti ispunjena. Nema ograničenja za vjesnika u tome šta je Bog odredio za njega.⁶⁹

U danoj Božijoj objavi potvrđena je nepovredivost časti i dostojanstva žene, i kad jest i kad nije udata, i kad je razvedena i kad joj muž umre. Neotuđivo je njeno pravo da svoj dug Bogu vraća u bračnoj zajednici, u ravnoteži prava i dužnosti. Da je tako jamče Bog i Njegov poslani. U Učenju je Bog objavio: “Vjesnik je preči vjerujućim od njihovih jastava, a njegove supruge su im matere.”⁷⁰ Najuzvišenija mogućnost svakog čovjeka je povratak i uzlaženje Bogu. To se zbiva u jastvu, u njegovom ozbiljenju u hvalskoj čudi. Zato je vjesnik Hval vazda viša mogućnost svakog jastva, njegov vodič Bogu i njegova veza s Njime. U njegovome domu, među njegovom čeljadi, a prije svega među njegovim suprugama, obznanjuje se hvalska svjetlost. Zato su Hvalove supruge matere vjerujućim, primaju i svjedoče tu svjetlost prema kojoj su Hvalovi sljedbenici vođeni iz tmina, zaborava i nehaja.

⁶⁹ Kur'an, 33:37-38.

⁷⁰ Isto, 33:6.